

DOI 10.15407/kraieznnavstvo2023.03-04.033
УДК 94(477-46)''1914/1917'':355.257.7

Іван Десятніков (м. Черкаси)

кандидат історичних наук, доцент,
вчитель історії

Черкаського фізико-математичного ліцею

E-mail: foreman270478@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6969-1290>

Людмила Германенко (м. Черкаси)

кандидат економічних наук, доцент, старший
науковий співробітник Державного науково-
дослідного інституту випробувань і сертифікації
озброєння та військової техніки

E-mail: glm_foreman@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6238-6290>

Військовополонені в Уманському повіті у роки Першої світової війни

У статті висвітлено юридичний статус, чисельність, умови утримання військовополонених німецької та австро-угорської армій на території Уманського повіту Київської губернії у період Першої світової війни. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму та детермінізму, з використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, аналогії, абстрагування й узагальнення та загальноісторичних – ретроспективний, історико-генетичний. **Наукова новизна** визначається відсутністю досліджень військовополонених Першої світової війни в межах українського Правобережжя загалом і Уманського повіту зокрема. На основі архівних матеріалів досліджено та узагальнено різні аспекти становища військовополонених на території Уманського повіту. **Висновки.** Значна кількість військовополонених, захоплених російською армією протягом Першої світової війни, створила об'єктивні проблеми їх належного утримання, що зумовило їх розподіл по тилових місцевостях, у тому числі на Уманщину. Незважаючи на додаткові витрати у зв'язку з їх утриманням, військовополонені компенсували наявну нестачу робочих рук внаслідок масової мобілізації. Військовополонені залучалися переважно до сільськогосподарських робіт, що відповідає структурі економіки краю. Специфічна «національна політика» російського військового командування обумовила розміщення у цій місцевості військовополонених австро-угорської армії переважно слов'янських національностей, що сприяло досить м'якому режиму їх утримання.

Ключові слова: Перша світова війна, військовополонений, Уманський повіт, Київський військовий округ.

Ivan Desiatnikov (Cherkasy)

PhD in History, associate professor,

Teacher of History,

Cherkasy Physics and

Mathematics Lyceum (Cherkasy, Ukraine)

E-mail: foreman270478@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6969-1290>

Liudmyla Hermanenko (Cherkasy)

PhD in Economics, associate professor, Senior

Research of Section of Scientific Research Institute
of Armament and Military

Equipment Testing and Certification

E-mail: glm_foreman@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6238-6290>

War prisoners in the Uman county during the world War I

Abstract. The article highlights the legal status, number, and conditions of detention of prisoners of war of the German and Austro-Hungarian armies in the territory of the Uman county of the Kyiv province during the World War I. The research methodology is based on the principles of historicism and determinism, using general scientific methods of analysis, synthesis, analogy, abstraction and generalization, and general historical methods - retrospective, historical-genetic. Scientific novelty is determined by the lack of research on prisoners of war of the World War I within the Right-bank Ukraine in general and the Uman county in particular. **Conclusions.** During the World War I, there was a significant number of prisoners of war in Uman county. This fact created objective problems of their proper maintenance, so they were distributed to rear areas. Prisoners of war turned out to be a convenient compensator for the shortage of workers due to mass mobilization. Prisoners of war were involved mainly in agricultural work, which corresponds to the structure of the region's economy. As a result of the specific «national policy» of the Russian military command, the vast majority of prisoners of war of the Austro-Hungarian army of Slavic nationalities were housed here. To a large extent, this led to a rather mild regime of their maintenance.

Key words: World War I, prisoner of war, Uman county, Kyiv military district.

Перша світова війна була першим в історії збройним конфліктом, який виявив одну з ознак сучасної високотехнологічної маневреної війни – значну кількість військовополонених з обох боків. Вивчення правового статусу військовополонених періоду Першої світової війни, умов їх утримання становить вагомий науковий інтерес. Більша частина військовополонених перебувала у тилкових районах, зокрема й на території Уманського повіту Київської губернії, який у той час входив до складу Київського військового округу.

За радянської влади в історичних дослідженнях, присвячених подіям Першої світової війни, військовополоненим приділялась увага майже виключно у розрізі їх участі у революційному русі та внеску у перемогу більшовиків. Лише у 1980-х роках з'являються праці, автори яких торкаються використання військовополонених у виробництві¹.

В українській історичній науці періоду незалежності поряд із загальними працями, присвяченими Першій світовій війні, вийшла друком низка публікацій, безпосередньо присвячених військовополоненим. Вони позбавлені ідеологічних пересторог та своїми завданнями ставлять дослідження правового статусу полонених, умов їх утримання, державної політики щодо полонених певних національностей тощо. Серед сучасних авторів з окресленої проблематики слід виділити В. Саранчу², О. Лейберова³, О. Дмитрієву⁴, О. Кириєнка⁵, О. Степанову⁶, О. Карабіна⁷ та інших.

Безпосередньо теми військовополонених періоду Першої світової війни на території сучасної Черкаської області, до складу якої входить більшість земель тогочасного Уманського повіту, торкається у своїх дослідженнях Т. Клименко⁸.

Отже, попри значну кількість наукових праць, присвячених Першій світовій війні, у вітчизняній історіографії розробка теми військовополонених на території України протягом окресленого періоду є недостатньою.

Мета цього дослідження полягає у визначенні складу та становища військовополонених Першої світової війни, які знаходилися на Уманщині.

Шлях переважної більшості полонених, захоплених військами російського Південно-Західного фронту, пролягав через Київ. У перші дев'ять місяців війни у районі Печерської фортеці було облаштовано прийомно-збірний пункт для військовополонених. Влітку 1915 року його замінив новий збірно-пересильний табір у Дарниці. У другій половині 1916 року на території України загалом розмішувалася третина всіх військовополонених Центральних держав, протягом 1917 р. ця цифра доходила близько 660 тис. осіб⁹.

З 1915 року військовополонених із таборів розмішували по території країни для примусової праці. З одного боку, російська армія захопила в полон велику кількість військовослужбовців ворога, що створило об'єктивні проблеми їх

¹ Сидоров А.Л. Экономическое положение России в годы первой мировой войны. М., 1973. 656 с.; Китанина Т.М. Война, хлеб и революция: продовольственный вопрос в России 1914 – октябрь 1917. Л.: Наука, 1985. 382 с.

² Саранча В. Військовополонені Першої світової війни у Кременчуцькому гарнізоні // Краєзнавство. 2011 №4. С. 84–92.

³ Лейберов О. Військовополонені на Ніжинщині в роки Першої світової війни // Ніжинська сторовина. 2006. № 2. С. 92–97.

⁴ Дмитрієва О.Є. Політика російської влади по відношенню до військовополонених чехів та словаків у період Першої світової війни // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Історія та географія». 2013. Вип. 49. С. 93–97.

⁵ Кириєнко О.Ю. Маргіналізація суспільства. Становище жінок, дітей, військовополонених // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. С. 467–481.

⁶ Степанова О.В. Військовополонені на підприємствах цукрової промисловості Чернігівської губ. в роки Першої світової війни // Сторінки історії : збірник наукових праць. 2021. Вип. 52. С. 170–181.

⁷ Карабін О. Проблема дотримання правового статусу військовополонених у Російській імперії у 1914–1918 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер. Історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 2. С. 70–80.

⁸ Клименко Т.А. Черкащина у роки Першої світової війни // Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки». 2014. № 29. С. 5–23.

⁹ Нахтігаль Р. Дарницький табір військовополонених під час Першої світової війни // Український історичний журнал. 2010. № 2. С. 105–108.

належного утримання, тому вони розподілялися по тилових місцевостях. З іншого боку, військовополонені виявилися зручним компенсатором нестачі робочих рук внаслідок масової мобілізації. Наприклад, наприкінці 1916 року Уманське земство звітувало, що наступного, 1917 року, нестача робочих рук у повіті мала становити 5744 осіб¹⁰. Через нерівномірність розподілу трудових ресурсів у деяких місцевостях спостерігався помітний дефіцит робочої сили, особливо у сільському господарстві протягом сезону весняно-літніх польових робіт. Крім цього, землевласники часто спекулювали потребою у робітниках, прохаючи владу направити до їх господарств військовополонених, оскільки праця останніх була значно дешевшою¹¹. Підтвердженням останнього є поширення влітку 1917 року випадків перешкоджання роботі військовополонених на цукрових заводах та сільськогосподарських роботах з боку місцевих жителів¹².

Слід зазначити, що військовополонені й самі були зацікавлені у роботі, найбільше у сільській місцевості. По-перше, перебування поза табором вже саме по собі сприймалося військовополоненими як велике благо, оскільки тут фактично не було суворого нагляду та розпорядку дня, зменшувалася вірогідність захворювання. Робота, хоча й була примусовою, не була непосильною. Особливо якщо врахувати, що військовополонені направлялися на роботи переважно більшістю за фахом. Тобто колишні селяни, а зараз – військовополонені, виконували звичну для них роботу. По-друге, на роботах харчування було хоча й не бездоганне, але краще, ніж у таборі. Крім цього, за роботу військовополонені отримували гроші, які витрачали переважно на покращення свого раціону та на ремонт і придбання одягу. У таборі таких можливостей у них не було.

Основним нормативним актом Російської імперії, який визначав статус військовополонених, було Положення «Про військовополонених», розроблене Військовим міністерством та затверджене 7 жовтня 1914 року Миколою II. В

основу Положення було закладено принципи Гаазької конвенції 1907 року «Про закони та звичай сухопутної війни». Згідно з даною конвенцією, ставлення до військовополонених як до «законних захисників своєї вітчизни» мало бути гуманним, а їх основні майнові та особисті права не повинні були порушуватися. У першу чергу це стосувалося права власності на особисті речі, на працю, яка мала оплачуватися за вирахуванням частини на утримання, заборону використання праці полонених для військових потреб, свободу для виконання релігійних обрядів тощо. Слід зауважити, що Гаазька конвенція та інші норми міжнародного права порушувалися під час війни як Росією, так і іншими державами¹³.

7 жовтня 1914 року уряд затвердив «Правила про порядок надання військовополонених для виконання казенних та громадських робіт у розпорядження зацікавлених відомств». Згодом Радою міністрів був розроблений та затверджений ще ряд законопроектів, що регламентували використання праці полонених: «Правила допуску військовополонених до будівництва залізниць приватними товариствами» від 10 жовтня 1914 року, «Правила відпуску військовополонених на сільськогосподарські роботи» від 28 лютого 1915 року, «Правила відпуску військовополонених для робіт у приватних промислових підприємствах» від 17 березня 1915 року. Схожі за змістом, ці документи суттєво відрізнялися лише у частині оплати праці полонених. Ці нормативно-правові акти доповнювалися низкою наказів військового командування на місцях. Зокрема, 1 квітня 1916 року наказом по Київському військовому округу № 684 встановлювався порядок відпуску військовополонених на роботи у промислових та сільськогосподарських підприємствах та на міські громадські роботи, розподілу їх між господарями, доставки до місця робіт, утримання та повернення їх назад до табору. 3 вересня 1916 року цей наказ був доповнений Інструкцією для військовополонених нижніх чинів, що знаходяться на роботах, а також для осіб та закладів, що користуються працею військовополонених¹⁴. На основі

¹⁰ Державний архів Черкаської області (ДАЧО), ф. 756, оп. 1, спр. 4, арк. 328.

¹¹ *Десятинков І.В.* Наймана праця у сільському господарстві України в кінці XIX – на початку XX століття: Монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. С. 139-140.

¹² ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 3, арк. 99.

¹³ *Саранча В.* Військовополонені... С. 86-87.

¹⁴ ДАЧО, ф. 472, оп. 1, спр. 91, арк. 38.

урядових «Правил» та наказів військового командування земська управа формувала власні рішення щодо використання праці військовополонених. Ці документи відрізнялися від доведених до виконання вищими органами влади лише конкретним визначенням розміру оплати праці, норм харчування, одягу військовополонених тощо¹⁵. Після Лютневої революції правила використання військовополонених на різного виду роботах були підтвержені Тимчасовим урядом¹⁶.

Джерельна база дослідження не дає можливості здійснити точний підрахунок кількості військовополонених на території повіту. Розподіл військовополонених здійснювався кількома відомствами – губернською земською управою, штабом Київського військового округу та іншими. Разом з плутаниною, що виникала внаслідок неналежної організації обліку з боку штабу округу в умовах напливу військовополонених, це призводило до суттєвих розходжень у кінцевих даних¹⁷.

На відміну від Лівобережжя та Півдня України, куди військовополонені прибули ще влітку 1915 року¹⁸, на Правобережжі праця військовополонених почала використовуватися пізніше. З одного боку, це можна пояснити близькістю цього регіону до лінії фронту, а з іншого – надлишком у краї робочих рук напередодні війни. Аналіз архівних джерел свідчить, що до Уманського повіту військовополонені почали перевозитися навесні 1916 року. До Уманської земської управи у березні 1916 року надходили численні заяви від селян та поміщиків щодо відпуску до їх господарств військовополонених¹⁹. Очевидно, це було наслідком відповідної роботи земської управи щодо виявлення потреби у робочих руках у господарствах краю. 18 квітня 1916 року

з Дарницького табору до повіту прибула перша партія військовополонених кількістю 579 осіб. У другій партії, яка прибула на повітову станцію Христинівка 15 червня, нараховувалося 896 осіб. Згодом прибула третя партія військовополонених, що налічувала 205 осіб²⁰. Станом на 1 грудня 1916 року на території Уманського повіту перебувало вже 2814 військовополонених²¹. У лютому 1917 року кількість військовополонених у повіті зросла до 3327 осіб²².

На території Уманського повіту протягом Першої світової війни військовополонені були зайняті переважно у сільському господарстві, що відповідало структурі тогочасного виробництва краю. Залучалися військовополонені також і на роботи на цукрових та цегляних заводах, у земських ремонтних майстернях, продовольчих складах, заготівлі кормів для армії тощо²³. Нприклад, восени 1916 року Уманське земство звітувало київському губернатору, що на території повіту працювало 1282 осіб-військовополонених у сільському господарстві, 250 – на цукрових заводах, 61 – на земських роботах по ремонту доріг, мостів, телефонної мережі, 82 – у візковій майстерні²⁴. Певна кількість робітників-військовополонених була виділена також священнослужителям та сім'ям запасних чинів²⁵. Залежно від сезону, співвідношення кількості зайнятих у різних галузях змінювалося. Наприклад, з 2707 осіб робітників-військовополонених, які перебували на початку 1917 року в Уманському повіті, 774 працювали на цукрових заводах. З 15 березня по 1 вересня рішенням повітової управи 257 з них передавалися зерновим господарствам, після чого мали знову повернутися у розпорядження заводів²⁶.

Військовополонені на території Уманського повіту розподілялися повітовою земською упра-

¹⁵ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 120.

¹⁶ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 8, арк. 145.

¹⁷ *Нахтігаль Р.* Дарницький табір... С. 107–108.

¹⁸ *Саранча В.* Гадяцький повіт під час Першої світової війни // *Краєзнавство*. 2013. № 2. С. 72; *Турченко Г.Ф.* Соціально-економічні процеси у південноукраїнському регіоні // *Велика війна 1914-1918 рр. і Україна*. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. С. 426.

¹⁹ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 2, арк. 1-476.

²⁰ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 4, арк. 326-327.

²¹ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 8, арк. 91.

²² Там само, арк. 120.

²³ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 4, арк. 3-28, 130.

²⁴ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 8, арк. 66.

²⁵ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 7, арк. 21-26, 168-184.

²⁶ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 117 зв.

вою на підставі заяв господарств. На станції Христинівка уповноважена особа приймала полонених і підписувала від імені господарства зобов'язання щодо їх утримання, харчування, оплати праці і «взагалі, в усьому підкорятися встановленим на цей предмет Уманською повітовою земською управою правилам»²⁷.

Уманська повітова земська управа постійно констатувала, що та кількість військовополонених, що направлялася до повіту, не задовольняла усіх заяв роботодавців²⁸. Проте, з огляду на власний інтерес та державну політику щодо забезпечення робочими руками, у першу чергу, великих поміщицьких господарств як основних виробників товарного хліба, військовополонені направлялися найперше у великі землегосподарства. Наприклад, перші партії, що прибували до повіту у 1916 році, були розподілені між понад 30 господарствами краю площею не менше 100 десятин, переважно 5-20 осіб на маєток. Лише 5 найбільших землеволонінь отримали від 35 до 50 робітників²⁹. Оскільки протягом війни надходження військовополонених для робіт у повіті не могло перекрити потреби у робочих руках, що чимдалі збільшувалася внаслідок мобілізації, 18 лютого 1917 року повітова управа прийняла рішення, що нові надходження військовополонених мають розподілятися лише між маєтками з площею ріллі понад 50 десятин. Причому полонені серед зернових господарств розподілялися з розрахунку 1 особа для землеволоніння площею від 50 до 75 десятин, 2 особи для 76–125 десятин, 3 особи для 126–175 десятин і т.д. Господарствам із посівами цукрового буряку додатково надавався 1 полонений на кожні 100 десятин, але лише за рахунок знятих із робіт на цукрових заводах. При цьому селянським господарствам було прийнято рішення військовополонених взагалі не давати, оскільки «селяни не лише встигають обробляти свої поля, але й ще йдуть у відхожі промисли»³⁰.

Особливістю російської політики щодо військовополонених Центральної держави було те, що їх ділили за національною ознакою. Вже у

жовтні 1914 року було запроваджено систему привілеїв для полонених шляхом сортування їх за категоріями благонадійних і неблагонадійних – відповідно до національності кожного бранця. Подібна «національна політика», яку продовжував і Тимчасовий уряд (особливо щодо австро-угорських військовополонених), мала різні військові та політичні цілі. У Дарницькому таборі відбувався розподіл бранців за національною ознакою, який вирішував їх подальшу долю. Етнічних німців, австрійців, угорців переважно висилали до Сибіру та на Далекий Схід, військовополонених-слов'ян розміщували на території українських та центральних великоросійських губерній³¹.

Відповідно серед військовополонених, що працювали на Уманщині, найчастіше зустрічаються чехи, словаки, поляки, серби, хорвати, румуни, євреї, але були присутні й угорці, і, навіть, німці³². Хоча німці та угорці розцінювалися російським військовим командуванням як «злейшие враги», які не заслуговували на «привілейовані» умови утримання у полоні на території України, бюрократична плутанина призводила до того, що представники цих національностей залишалися на нашій території. Поділ австро-угорських солдат на слов'ян та неслов'ян не завжди був можливим, тому що угорські словаки чи румуни називали себе або угорцями, або русинами, а поляки і словенці – австрійцями. Часто для російських командирів була невідомою класифікація західно- та південнослов'янських мов.

Такими помилками можна пояснити значну кількість військовополонених угорців, виявлених у численних статистичних звітах щодо військовополонених на території Уманського повіту. Наприклад, у 1916 році Зеленківському маєтку працювало 44 військовополонених, зокрема 26 угорців, 1 чех, 4 словаки, 4 поляки, 7 румунів, 1 українець (русин, як зазначалося у тогочасних документах)³³. На Іваньківському цукровому заводі працювало 60 угорців, 2 румуни та 1 єврей³⁴. Перевага угорців у цих робочих

²⁷ ДАЧО, ф. 756, оп.1, спр. 1, арк. 50.

²⁸ Там само, арк. 53; ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 123.

²⁹ ДАЧО, ф. 756, оп.1, спр. 1, арк. 44, 120.

³⁰ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 117 зв.

³¹ *Нахтігаль Р.* Дарницький табір... С. 104.

³² ДАЧО. ф. 756, оп. 1, спр. 4, арк. 10-86.

³³ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 7, арк. 210-211.

³⁴ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 4, арк. 49-50.

командах пояснюється не їх більшою часткою серед військовополонених, а тим, що робочі команди формувалися, насамперед, за мовною ознакою для кращої організації праці.

Національний склад військовополонених, а саме те, що переважна більшість їх була слов'янами, вочевидь, вплинув на те, що нами не виявлено у джерелах фактів жорстокого ставлення до військовополонених, переобтяження їх роботою тощо. Наприклад, по Уманському повіту нами виявлено лише один факт смерті військовополоненого на примусових роботах – у списку померлих військовополонених за січень 1917 року зазначається, що словак Іосиф Хадаш, який працював у маєтку І. М. Гезинського у селі Нерубайка, впав зі скирти соломи й вбився³⁵. Тобто військовополонений помер не через жорстоке поводження, а внаслідок нещасного випадку.

«Правила відпуску військовополонених на сільськогосподарські роботи» від 28 лютого 1915 року зобов'язували виплачувати військовополоненим заробітну плату, не нижчу існуючої у місцевості їх розташування³⁶. Проте, розмір «місцевої» заробітної плати визначала земська управа, яка у переважній більшості складалася з землевласників – осіб, зацікавлених у її заниженні. Навесні 1916 року землевласники Уманського повіту під час отримання у своє розпорядження військовополонених зобов'язувалися їх одягати, харчувати, охороняти та щомісяця виплачувати кожному не менше 5 рублів та 1,50 рубля перераховувати земській повітській управі³⁷. У листопаді 1917 року в Уманському повіті винагорода за працю військовополонених була визначена у розмірі 80 рублів, 40% з яких, або 32 рублі, відраховувалося місцевим органам влади за утримання військовополонених, 25% або 20 рублів – на відновлення взуття та одягу, 10 рублів видавалося військовополоненим на

руки, залишок – 18 рублів – надходив на користь скарбниці і мав бути внесений до каси Уманської повітової продовольчої управи³⁸.

Накази штабу військового округу суворо забороняли військовополоненим самовільно залишати місце роботи чи проживання, вештатися містом чи поза ним, відвідувати міські парки, сади, заклади громадського харчування, театри та інші громадські місця, з'являтися і палити на вулицях, рухатися громадським транспортом тощо³⁹.

Не дивлячись на це, штаб Київського військового округу неодноразово наголошував на необхідності посилити дисциплінарну відповідальність військовополонених, оскільки часто виявляв випадки відмови від роботи, самовільного припинення роботи⁴⁰. Особливо такі випадки почастішали у 1917 році⁴¹. Протягом 1916–1917 років постійно наголошувалося на негайному припиненні практики використання військовополонених у якості домашніх слуг, прикажчиків торгівельних закладів, бухгалтерів, конторників, двірників, шоферів, кучерів тощо⁴². Ще з літа 1916 року комендант міста Умань відзначив, що «дуже часто зустрічаються у місті військовополонені, які вештаються без жодного нагляду, роз'їжджають у якості шоферів, лакеїв, кучерів і т.п.»⁴³. У квітні 1917 року начальник штабу округу навіть обурювався, що частина військовополонених, «не маючи над собою жодного нагляду, користується повною свободою, аж до розгулювання вулицями у цивільному одязі»⁴⁴. Відмічалися також факти втечі військовополонених, направлених на роботи⁴⁵. У липні 1917 року головний начальник Київського військового округу зазначав, що багато полонених-втікачів знаходиться у Києві та його околицях⁴⁶. Тобто режим утримання військовополонених під час виконання робіт був несуворим.

³⁵ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 8, арк. 106.

³⁶ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 120.

³⁷ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 1, арк. 50.

³⁸ Там само, арк. 2.

³⁹ ДАЧО, ф. 472, оп. 1, спр. 91, арк. 40.

⁴⁰ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 5, арк. 103.

⁴¹ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 3, арк. 36.

⁴² Там само, арк. 7; ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 8, арк. 135.

⁴³ ДАЧО, ф. 756, оп. 1, спр. 1, арк. 128.

⁴⁴ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 3, арк. 17.

⁴⁵ ДАЧО, ф. 847, оп. 1, спр. 3, арк. 17, 91.

⁴⁶ Там само, арк. 94.

Отже, протягом Першої світової війни на території Уманського повіту Київської губернії перебувала значна кількість військовополонених. Внаслідок специфічної «національної політики» російського військового командування, на Чер-

кащині розміщувалися переважною більшістю військовополонені австро-угорської армії слов'янських національностей, що сприяло досить м'якому режиму їх утримання.

References

1. Desiatinkov I. (2010) *Naumana pratsia u sil's'komu hospodarstvi Ukrainy v kintsi XIX – na pochatku XX stolittia*. Cherkasy: Vydavets' Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].
2. Dmytriieva O. (2013) Polityka rosijs'koi vlady po vidnoshenniu do vijs'kovopolonenykh chekhiv ta slovakiv u period Pershoi svitovoi vijny. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. «Istoriia ta heohrafiia»*. 49, 93–97. [in Ukrainian].
3. Karabin O. (2019) Problema dotrymanna pravovoho statusu vijs'kovopolonenykh u Rosijs'kij imperii u 1914–1918 rr. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Ser. Istoriia*. Ternopil' : TNPU im. V. Hnatiuka. 2, 70–80. [in Ukrainian].
4. Klymenko T. (2014) Cherkaschyna u roky Pershoi svitovoi vijny. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriia «Istorychni nauky»*. 29, 5–23. [in Ukrainian].
5. Lejberov O. (2006) Vijs'kovopoloneni na Nizhynschyni v roky Pershoi svitovoi vijny. *Nizhyns'ka storovyna*. 2, 92–97. [in Ukrainian].
6. Nakhtihal R. (2010) Darnyts'kyj tabir vijs'kovopolonenykh pid chas Pershoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 2, 103–116. [in Ukrainian].
7. Sarancha V. (2011) Vijs'kovopoloneni Pershoi svitovoi vijny u Kremenchuts'komu harnizoni. *Kraieznavstvo*. 4, 84–92. [in Ukrainian].
8. Sarancha V. (2013) Hadiats'kyj povit pid chas Pershoi svitovoi vijny. 2, 66–75. [in Ukrainian].
9. Stepanova O. (2021) Vijs'kovopoloneni na pidpriemstvakh tsukrovoi promyslovosti Chernihivs'koi hub. v roky Pershoi svitovoi vijny. *Storinky istorii : zbirnyk naukovykh prats'*. 52, 170–181. [in Ukrainian].
10. Reient O. (Ed.) (2014) *Velyka vijna 1914-1918 rr. i Ukraina. U dvokh knyhakh. Knyha 1. Istorychni narysy*. K.: TOV «Vydavnytstvo «Klio»». [in Ukrainian].